

På dansk er *s* ikke blot et bogstav, der som andre bogstaver ikke har nogen selvstændig betydning men kun adskilende funktion, fx i *så* : *lå*, *so* : *lo*, men også et tegn (en bøjningsendelse, et bøjningsmorfe), som har den samme betydning hver gang det optræder, nemlig genitiv, fx *Peter-s*, *stolen-s*, *forretningerne-s*. Men hvad betyder da genitiv? Det er om dette denne artikel handler.

Genitiv, ejefald, tillægsfald

Betydningen af ordet *genitiv* angiver ikke på nogen præcis måde hvad genitiven betyder. Det kommer af det latinske *genus* der betyder 'art' eller 'slægt', så *casus genitivus* betød oprindeligt 'formen for det der tilhører samme art eller slægt'. Dette måtte være noget i retning af *flugtenes due*, *møblernes stol*, men denne betydning har genitiven aldrig. Så måske betyder *genitiv* snarere 'formen man sætter et substantiv i når det lægger sig til et andet substantiv (et ord der hører til samme art eller slægt, dvs. ordklasse)', og det giver jo god mening.

Genitiv hedder på dansk *ejefald* og *tillægsfald*. Den første betegnelse angiver at endelsen *-s* betyder at det der bøjes i genitiv, er ejeren af det der følger efter: *Peter-s* bil, *heksen-s* forklæde; den anden angiver at det der bøjes i genitiv, optræder som tillægsord (adjektiv) i forhold til det der står bagefter: *stolens ben*, *forretningernes fordeling*. Men dette sidste har, som den latinske betegnelse, ikke noget med betydningen at gøre, men betegner hvilken grammatisk

funktion genitiven har, nemlig at få et substantiv til at optræde som et adjektiv. Tilbage bliver så spørgsmålet: kan *-s* betyde 'ejeren', og betyder det altid det?

-s og andre genitiver

Med til de former jeg vil undersøge betydningen af, regner jeg ikke blot genitivendelsen *-s*, men også særlige former af pronominerne, nemlig *min*, *din*, *sin*, *sit*, *sine*, *hans*, *hendes*, *vor*, *vort*, *vore*, *vores*, *jeres*, *deres*, *ens*. Hvad forskellen er på de forskellige former, kan i denne forbindelse være ligegyldigt. Jeg vil betragte *min* som svarende til *mig* + *s*, *sin* som svarende til *sig* + *s* osv.

I visse forbindelser hedder *-s* ikke *-s*, men *-e* eller *-å*, nemlig efter ord som ender på *-s*, *-z* eller *-x* og efter tal og forkortelser; sådanne ord hedder i genitiv: *dette hus's indretning* eller *dette hus's Marx's skrifter* eller *Marx's skrifter*, *edbe's fordele*, *USA's præsident*. Og i en forbindelse udtrykkes genitiv faktisk ved fjernelse af *-s*, nemlig i ordet *Jesus* som i genitiv kan hedde *Jesu*. Der findes dog også folk der skriver *Jesus's*.

Genitiv forekommer således i eksempler som: *træets grene*, *krigens næste fase*, *hendes underlæbe*, *fremtidens lærer*, *denne lovs bestemmelser*, *hovedstadens gader*, *Iraks masseødelæggelsesvåben*, *sin bolig*, *yppestæpræsternes tempelvagter*, *deres embedsførelse*, *sagens forløb*, *ædecellens overflade*, *husets farve*, *ordenes betydning*, *hans fader*, *husets ejer*, *kongens befrielse*, *regeringens førelse*.

Af alle disse eksempler er der kun ét der entydigt angiver ejendomsforhold, nemlig *sin bolig* (og måske også, men da metaforisk *Iraks masseødelæggelsesvåben*); i alle de andre angiver *-s* noget andet.

Det genitiven betyder i de eksempler der er nævnt ovenfor, kan beskrives således at det at bøje et ord i genitiv, betyder at ordet angiver 'helheden som består af nogle dele', 'området hvor noget hører til', 'kontrolløren af noget', 'subjektet for en proces eller relation', 'objektet for en proces'.

Holonymi og område

I mange tilfælde betegner genitiven den helhed som omfatter nogle dele, fx *træets grene*, *bordets stuffer*, *stolens ben*. Dette kan kaldes holonymi, således at *træ* er holonym (helhedsbetegnelse) for meronymerne (delbetegnelserne) *grene*, *blade*, *stamme*, *rødder*. Helt den samme betydning har man ved ord der betegner legemsdele og klædningsstykker: *hendes underlæbe*, *i vores krop*, *soldatens tornyster*, *løvens manke*, *ædecellens overflade*. De ord som bøjes i genitiv, skal i disse tilfælde være betegnelser for fysiske genstande: *træ*, *bord*, *stol*, *hende*, *vi*, *soldaten*, *løven*, *ædecellen*.

Det kan måske også betragtes som samme betydning man finder i *krigens næste fase*, hvor *krigen* er perioden hvoraf en tid (*fåsen*) er en del. Men det er antagelig en anden betydning når genitiven betegner det område i rum, tid eller mentalt rum hvor noget hører til: *fremtidens lærer*, *denne lovs bestemmelser*, *hovedstadens gader*, *Afrikas rovdyr*. I disse eksempler er der tydeligvis tale om en metaforisk betydning i forhold til holonymibetydningen, for 'læreren' er jo ikke en del af 'fremtiden' på samme måde som 'underlæben' er en

del af 'hende', og 'bestemmelserne' er ikke en del af 'loven' på samme måde som 'tornysteret' er en del af 'soldaten'.

Begrebet holonymi (og det spejlvendte meronymi) er en betydning som ikke er bogstavelig, men også metaforisk således at betydningen ikke blot gælder fysiske genstande, men også for tidsrum, love og geografiske områder, som om de var fysiske genstande.

Kontrolløren af det kontrollerede

Man må afgjort kalde det en anden betydning end holonymi, man finder i *Eikstedts dragoner* og *yppestæpræsternes tempelvagter*. Betydningen er i disse eksempler nok det der kommer nærmest på 'ejendom'. Her betegner genitiven den der har kontrol over noget, dvs. en person eller en organisation som i juridisk forstand kan handle i den sociale verden: *Eikstedt*, *yppestæpræsterne*.

Ejendomsgenitiven i *Iraks masseødelæggelsesvåben*, *sin bolig*, er en variant af kontrollørbetydningen. Når det kontrollerne kontrollerer, ikke er andre menneskers handlinger, men ting som de har rådighed over, er social kontrol det samme som ejendomsret.

Man ser at eksemplet *Peters hat* både kan betragtes som et eksempel på holonymbetydningen, nemlig hvis Peter har hatten på, og hatten betragtes som et klædningsstykke: *Hun skød Peters hat af med en snebold*, og som et eksempel på kontrollørbetydningen, nemlig når Peter ikke har sin hat på, og vi derfor taler om hvem der har rådighed over den: *Er det Peters hat der hænger på knagen?*

Af dette sidste eksempel ser man at relationen mellem de to betydninger af genitiven, holonymbetydningen og kontrollørbetydningen er af metonymisk

karakter. Hvis Peter har hatten på, er det den ene betydning man får, har han den ikke på, er det den anden. Betydningen flyttes således ikke fra et kategoriområde (fx tid) til et andet (fx rum), men fra et tidspunkt i en situation (Peter har sin hat på) til et andet (Peter har ikke sin hat på).

Subjektiv genitiv

Der er hverken tale om holonymi eller kontrol i eksempler som *deres embedsførelse, sagens forløb, verdens begyndelse, deres elendighed, ordenes betydning, husets farve, min egen retorik*. Grunden til dette er at det ord som genitivordet lægger sig til, ikke betegner en ting eller genstand i den omtalte verden, men noget der foregår eller er tilfældet, eller en egenskab: *embedsførelse, forløb, begyndelse, elendighed, betydning, farve, retorik*. Disse ord er ikke fødte substantiver, men afledninger af verber: *føre embede, forløbe, begynde, tale* eller adjektiver: *elendig, farvet*.

I disse tilfælde betegner genitivordet subjektet for det verbum eller adjektiv der er skjult i det efterfølgende substantiv: *de førte* (dvs. *passede*) *deres embede, sagen forløb på den og den måde, verden begyndte ... de var elendige, ordene betyder sådan og sådan, huset er farvet den og den farve, jeg har talt sådan og sådan*. Denne brug er blevet kaldt subjektiv genitiv, og den forudsætter at det efterfølgende substantiv er et verbalsubstantiv eller et adjektivsubstantiv.

Sådanne afledte substantiver som ikke betegner genstande i verden, men hvad der foregår, eller egenskaber, kan kaldes grammatiske metaforer. Man beskriver det der foregår (og som normalt beskrives ved et verbum), eller en egenskab (som normalt betegnes med et adjektiv), som om det var en genstand.

Det er ikke særlig nærliggende, men nok muligt at se den subjektive genitiv som metaforisk i forhold til kontrolbetydningen: den der udfører en handling eller har en egenskab, beskrives (med genitiven) som den person der kontrollerer den handling eller egenskab der beskrives, som en genstand (i verbal-ellet adjektivsubstantivet): *deres embedsførelse, min egen retorik, deres elendighed, stemplernes bevægelse op og ned, komiteens møder, Jørgen Gryns forsvare for materialismen, statens ydelse til kongen, FN's beslutninger, kongens umyndighed, deres ansvarlighed, kongens umyndighed eller sygdom, forehavendets umulighed*.

Andre eksempler der kan opfattes som metaforiske i forhold til holonymbetydningen: det element som er subjektet for et forløb, beskrives (med genitiven) som den helhed som forløbet er en del af: *sagens forløb, verdens begyndelse, verdens tilblivelse, diktatorens fald*.

Med til den subjektive genitiv må man nok regne eksempler som de følgende: *husets farve, jordens frugter og dyr, gedens mælk*. Man kan indvende at *overflade, farve, dyr og mælk* ikke er verbalsubstantiver; det er de heller ikke umiddelbart, men ved nærmere eftertanke har de samme betydning som verbalsubstantiver og adjektivsubstantiver: *husets farve* betyder jo: 'den måde huset er farvet på', og *gedens mælk* betyder 'det som geden har produceret, gedens mælkeproduktion'.

Objektiv genitiv

En femte betydning kan man finde i eksempler som *husets ejer, kongens befrielse, ministeriets afsked, forretninger, nes fordeling, verdens skabelse, køkets afslutning, regeringens førelse*. Dette er hverken subjektiv genitiv, kontrol, om-

råde eller holonymi. Det ord som genitivordet lægger sig op ad, er i disse tilfælde verbalsubstantiver: *ejer, befrielse, fordeling, skabelse, afslutning og førelse*. De er afledt af verber der forekommer i sætninger som: *hun ejer huset, de befriede kongen, chefen fordelte forretningerne, Gud skabte verden, de afsluttede købet, ministeriet førte (?) regeringen*. Genitivordet betegner i disse eksempler ikke subjektet for verbet, men objektet, og den kaldes derfor objektiv genitiv.

Objektiv genitiv findes kun ved verbalsubstantiver som er afledt af transitive verber som *skabe* og *befri*, men ikke ved intransitive verber som *blive til* og *forløbe*. Genitivordet skal i disse tilfælde altid opfylde de betingelser der skal opfyldes af det ord der er objekt for verbet; man kan have *Kongens befrielse* fordi ordet *konge* kan optræde som objekt for befri; men man kan ikke have *investeringens befrielse* for man kan ikke have *investering* som objekt for *befri*.

I eksemplet *ministeriets afsked* (som står i grundloven) findes der ikke noget verbum som ordet *afsked* kan være afledning af. (Etymologisk er det nedertyske verbum *scheden* 'skille', som er det samme som græsk *skizein*, som vi har i *skizofreni*, men det er ikke genemskeligt på dansk). Ikke desto mindre må man opfatte ordet *afsked* som et verbalsubstantiv til verbet *afskedige* (på dansk er det omvendt: *afskedige* er en verbalafledning til substantivet *afsked*).

Man må opfatte eksempler som *sine disciple, hans fader, dyrenes konge* på samme måde. Ordene *disciple, fader* og *konge* er ikke på nogen måde afledninger af verber, men de er ikke desto mindre verbalsubstantiver på samme måde som *afsked* og *ejer*. De står nemlig i det samme forhold til sætninger som: *de*

var disciple af Jesus, han var far til dem, han var konge over dem. Man må betragte *være disciple af* som et slags verbum (som vi for ikke at ødelægge terminologien kan kalde et prædikat) og *Jesus* som et slags objekt derfor (som vi så kan kalde middelbart objekt). På samme måde: *han var fader til børnene, han var konge over undersåtterne*.

Sådanne konstruktioner forekommer kun ved substantiver der betegner størrelser som ikke blot eksisterer i verden, men som er defineret ved deres relation til andre størrelser i verden. Man kan ikke være fader uden at være fader til nogen, mens man godt kan være et menneske uden at være menneske til nogen. Sådanne substantiver som *fader, disciple, konge* kan man kalde relationelle substantiver.

Beskriver man det sådan, er der også her tale om en slags objektiv genitiv for relationelle substantiver der tager middelbart objekt: *hans kone og hans to små drenge*; genitivordet angiver det middelbare objekt for det prædikat der ligger gemt i det relationelle substantiv som det lægger sig til.

Betydningen af -s

Genitivendelsen kan således have (mindst) fem forskellige betydninger, som ikke umiddelbart kan reduceres til hinanden:

1. Holonym til fysiske genstande: *træets grene, hendes underlæbe, soldatens tornyster*,
2. Område i tid, rum eller mentalt rum hvor noget hører til: *fremtidens lærer, denne lovs bestemmelse, hovedstadens gader*.
3. Kontrollør: *upperstepræsternes tempevagter, sin bolig, Peters bil*;
4. Subjektet for intransitive verbal- og

adjektivsubstantiver: *deres embedsførelse, deres elendighed, husets farve, statens ydelse til kongen.*

5. Objektet for transitive verbal- eller relationssubstantiver: *kongens befrielse, ministeriets afsked, verdens skabelse, ved køkets afslutning, sine disciple, hans fader, dyrenes konge.*

Af disse betydninger har de tre første anskueligt betydningsindhold, mens de to sidste er mere grammatikaliserede. De tre første kan godt opfattes som metaforiske i forhold til hinanden: At noget fysisk set er en del af en helhed (*træets grene*), kan opfattes som det samme som at delen befinder sig på helhedens geografiske, tidsmæssige eller mentale område (*denne lovs bestemmelse*), og helheden kan opfattes som det der kontrollerer delene (*Peters bil*). Man kan også betragte delene (meronymerne) af en helhed (holonymet) som helhedens uafhængelige ejendom, og det kontrollerede som kontrollørens afhængelige ejendom.

Det er sværere at se hvad de to sidste betydninger har med de tre første at gøre, og de har på sin vis modsatte betydninger af hinanden: *verdens tilblivelse* og *verdens skabelse*. Læg dog mærke til at det samme transitive verbalsubstantiv kan have både subjektiv og objektiv genitiv: *Galleriernes undertrykkelse* og *romernes undertrykkelse af gallerne*; *kontraktens underskrivelse*, *parternes underskrivelse af kontrakten*. Man kan her se at objektiv genitiv er standardtolkningen af genitiv, og kun hvis objektet allerede er føjet til ved en præpositionsforbindelse, kan genitiven være en subjektiv genitiv ved transitive verbalsubstantiver.

Genitivens syntaktiske funktion

Genitivens syntaktiske funktion er at

gøre et substantiv til et adjektiv, således at man kan få ét nominal (substantivisk led) ud af to substantiver: *Peter* er et substantiv og *bil* er et substantiv, som kan være subjekt og objekt i en sætning: *Peter har en bil*. Ved hjælp af genitiven kan man sætte de to substantiver sammen så de kun udgør ét nominal i sætningen: *Har du set Peters bil?* hvor *Peters bil* er objekt.

Nominaler har på dansk udover at de henviser til ting og sager i omverdenen, den funktion at afsenderen med dem angiver om den omtalte ting er kendt eller ikke kendt for modtagerne; hvis den er kendt, skal afsenderen bruge demonstrativt pronomen, bestemt form, personligt pronomen eller et egennavn: *denne hund, soldat-en, hun, Peter*; hvis den omtalte ting er ny for modtagerne, skal afsenderen bruge ubestemt form: *en soldat, nogle træer*. Og når substantivet hverken er bestemt form eller ubestemt form, men nøgen form, optræder det slet ikke som et nominal: *hun kørte ikke bil, han havde været soldat*; her optræder substantiverne som en inkorporeret del af prædikatet.

I en genitivforbindelse af to substantiver, *heksens forklæde*, henviser hele nominalet til det ord der står efter genitivordet, her til forklædet, men *forklæde* er jo nøgen form; det er genitivordet der bærer bestemmelsesmarkeringen *heksens*. Genitivordet får på denne måde samme funktion som det demonstrative pronomen i *denne forklæde*, det er det der markerer at forklædet skal opfattes som et der ikke er nyt for modtagerne. Selv om modtagerne ikke har hørt om forklædet før, kan afsenderen behandle det som kendt fordi de kender heksen, og der er et genitivforhold (kontrol eller holonymi) mellem heksen og forklædet.

Den egentlige mening med en genitiv kan således være at gøre det ukendte

kendt ved hjælp af dets forbindelse til noget andet kendt (genitivordet). De fem omtalte betydninger af genitiv er så at sige blot eksempler på de forbindelser der kan være mellem to substantiver, og som gør det ene kendt gennem det andet.

Bekendtgørelsesfunktionen som genitivs betydning

Denne betydning, som kan kaldes bekendtgørelsesfunktion, er af en helt anden karakter end de fem foregående betydninger, den har slet ikke nogen anskuelig betydningskerne, men er alene et signal eller en instruktion fra afsenderen til modtageren om hvordan nogle andre ting og sager skal forstås.

Bekendtgørelsesfunktionen gælder for alle de eksempler der er opregnet under de fem andre betydninger: *træets*

grene, denne lovs bestemmelser, Peters bil, husets farve, verdens skabelse, og er således kernebetydningen af genitiv som en enkelt betydning der dækker alle andre.

Bekendtgørelsesfunktionen er også den mest grammatiske af betydningerne; de tre første betydninger, holonym, område, og kontrol handler om forhold i den omtalte verden; de to næste betydninger, subjektiv og objektiv genitiv handler stadig om de anskuelige forhold som sætningen beskriver, mens bekendtgørelsesfunktionen handler om forhold i kommunikationssituationen, nemlig om hvorledes afsenderen henviser modtagerne til forståelse af ting og sager som de ikke kender, ved angivelse af deres forbindelse til det som de faktisk allerede kender.

Ole Togeby (f. 1947)
professor i dansk sprog
Aarhus universitet

Mål & Mæle

ISSN 0106-567X

Redaktion:

Carsten Elbro, Pernille Frost,
Erik Hansen, Ole Togeby.

Tegninger: Hanne Simone

Ekspedition og produktion:

Elbro-Tryk
Håndværkervej 10
Postboks 3072
6710 Esbjerg V
Giro 747-3494
Telefon 75 15 43 60

Mål & Mæle udkommer 4 gange om året, og abonnementsprisen er 174,00 kr. pr. årgang. Man kan tegne abonnement ved at skrive eller ringe til Elbro-Tryk. Hertil henvender man sig også om adresseforandring eller fejl ved bladets levering. Eftertryk af tekst og illustrationer er tilladt når kilden angives.

Spørgsmål til læserbrevkassen samt manuskripter til *Mål & Mæle* sendes for tiden også til:

Elbro-Tryk, Håndværkervej 10, postboks 3072, 6710 Esbjerg V

Eller som elektronisk post til Carsten Elbro på adressen ce@cphling.dk

Hjemmeside: www.cphling.dk/Maal+Maele